

ПРОБЛЕМА ВИСВІТЛЕННЯ СТЕРЕОТИПІВ ЩОДО СТАНОВИЩА ІСЛАМСЬКОЇ ЖІНКИ В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ ТА УКРАЇНІ.

*Методологічні рекомендації до викладання в старшій школі
за програмою «Суспільствознавство»*

Олена ОСМОЛОВСЬКА, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова

Оксана ЗАЙКА, студентка 5 курсу Інституту історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова

Незважаючи на введення вже майже 10 років тому в шкільну програму державних загальноосвітніх закладів України предметів морально-духовного спрямування, питання щодо їх доцільності, обсягу, змісту та методології й досі залишаються одними з найбільш дискусійних у сфері гуманітарної освіти. Виходячи з сучасних реалій, можна говорити про те, що справжнього вибору серед цих курсів практично не існує. Наприклад, програми шкільної освіти надають надто обмежену інформацію для об'єктивного висвітлення проблеми ролі та становища жінки в мусульманському світі. Проте для України на сьогодні більш нагальною є проблема вибору моделі відносин між релігією та шкільною освітою. З одного боку, є законодавчий базис, який регулює ці відносини (Конституція, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту» тощо), але, з іншого боку, – думка громадськості (сформована як зацікавленими інституціями, так і власними уявленнями громадян), яка прагне змінити наявну ситуацію. Тому виникають накази та підзаконні акти, які трансформують положення у сфері місця релігії в шкільному освітньому процесі від часткової уваги в інваріативній частині обов'язкових курсів (згадки в літературі, країнознавстві, історії) до виділення курсів духовно-етичного спрямування.

З 1992 року в Україні почали викладати в деяких школах (переважно Західного регіону) курс за вибором «Основи християнської етики» (можливі різні варіації назви зі збереженням сутності). Наприклад, є досвід апробації курсів «Християнська етика», «Християнська культура», «Етика: духовні засади», «Основи православної культури Криму», «Основи мусульманської культури Криму» у школах Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Рівненської та інших областей. В цілому це охопило практично чверть загальноосвітніх закладів.

Курс «Основи християнської етики» спрямований на впровадження в систему освіти тради-

ційних для України християнських цінностей: істини, благочестя, добра, любові, краси, гідності, обов'язку, совісті, честі. Цей курс не пов'язаний із релігійними обрядами, а матеріалом вивчення слугують кращі надбання християнської культури й філософії України та світу.

Курс «Основи релігійної етики» є дисципліною освітньо-виховного, світоглядного та релігійно-культурного спрямування, що базується на моральних засадах світових релігій, вибудовується як фундамент життєвих цінностей сучасної людини і спрямовується на формування толерантності, здатності до співжиття та взаємодії молодого покоління в полікультурному і поліконфесійному середовищі, поваги до свободи совісті, особистих релігійних переконань особи.

Відповідно до Концептуальних засад, які було затверджено 29 червня 2006 р. протоколом № 8/1–2 Колегії Міністерства освіти і науки України, особливістю програми курсу «Основи християнської етики» є акцентування у вивченні предмета на традиційних для України християнських духовних, моральних і культурних цінностях, поглиблене вивчення Біблії як однієї з фундаментальних основ християнського світогляду. Разом з тим повинно бути передбачено інформування учнів про основи духовності, моралі та культури інших світових релігій. Особливістю програми курсу «Основи релігійної етики» є акцентування у вивченні предмета на визначених (християнських, мусульманських, іудейських тощо) духовних, моральних і культурних цінностях, поглиблене вивчення першоджерел відповідних релігій.

У сучасному світі та, зокрема, в Україні міцно вкорінилися стереотипи збіднілого і пригнобленого стану жінки в мусульманському світі. Ці думки та твердження стали нормами і для шкільних програм не тільки з релігійної етики, а й в історії, наприклад, середніх віків, де на вивчення саме проблеми виникнення ісламу як релігії та суспільних традицій відведено мізерну кількість годин.

Одним із головних стереотипів є незначимість мусульманки в політичному, соціальному

та громадському житті країни. Насправді, якщо розглядати Ісламську Республіку Іран, то відразу категорично можна заперечити таке твердження, оскільки протягом останніх років жінка поступово набуває все ширших прав і свобод.

За останні роки було прийнято ряд законів, котрі сприяли покращенню становища жінки і захисту її прав. Серед них варто відмітити закон про соціальне страхування, про створення центрів для жінок, котрі працюють, про пільги для жінок-пенсіонерів. У 2001 році Іран приєднався до Конвенції ООН про заборону будь-якої форми дискримінації жінок. Всі заходи стосовно жінки однозначно свідчать про те, що тепер вона не тільки споглядач політичних, соціальних-економічних подій, а й безпосередньо їх творець, оскільки за останні роки надзвичайно зросла кількість жінок, котрі працюють на керівних посадах і обіймають посади за спеціальностями, що раніше були заборонені жінкам. Більше того, існує близько 900 комітетів жіночого спорту, які постійно працюють над його розвитком. У результаті низки історичних подій, через які були змушені пройти іранські жінки, сьогодні вони беруть найактивнішу участь у різних сферах соціального життя суспільства – економічній, соціальній, політичній та культурній, в тому числі в діяльності державних органів влади та структур громадянського суспільства. Звичайно, на рівень політичної культури населення кожної держави впливає ряд чинників та існуючі в суспільстві культурні цінності і норми. Участь жінок у політичному житті суспільства як на загальнонаціональному рівні, так і в прийнятті та визначенні політичного курсу країни має величезне значення. Найяскравішим прикладом рівня розвитку політичної культури будь-якої країни є виборче право громадян – право обирати і бути обраним.

Це право є частиною природного права людини на право вибору – вибору в особистому та суспільному житті: вибір супутника життя, вибір способу життя, місця проживання, професії, місця навчання; і, в кінцевому підсумку, право обирати представників народу в органах влади та право передачі повноважень, виступати від імені і представляти народ є формами права вибору людини. За цими двома показниками можна зрозуміти рівень політичної активності і політичної участі жінок у житті суспільства.

Гостро стоїть питання стереотипу про професійну діяльність саудівської жінки. У 80-х рр. серед саудівських жінок вже були доктори наук і професори університетів, математики та громадські діячі, диктори радіо, перукарі і навіть директори банків. Якщо в 1980 р. у Саудівській Аравії налічувалося 11 847 працюючих жінок, то в 1982 р. їх стало вдвічі більше. У

80-ті роки в країні з'явилося нове поле для діяльності жінок – банківська справа. У 1980 р. компанія «аль-Ріхсі» відкрила перший жіночий банк в Ер-Ріяді з обміну валюти та комерції з подальшим відкриттям його філій в Джидді. Велика робота щодо поліпшення становища жінки та її часткового впливу на політичне життя проводиться через поширення по всій країні жіночих благодійних організацій. Їхня діяльність багатопланова: вони відкривають жіночі бібліотеки, проводять публічні лекції і семінари, організують курси з ліквідації неписьменності. Керівництво та контроль над цими благодійними організаціями здійснюють принцеси з королівського дому та дружини високопоставлених чиновників.

Останнім часом усе більше мусульманок ламають стереотип, що «жінка тільки в сім'ї», «жінка не створена для політики». Саме на переоціненні жінками їхнього місця в політичному житті, руйнування негативних стереотипів, підвищення правових знань, активізацію жіночого руху спрямовані проекти жіночих організацій, тому цю тенденцію варто продовжувати і в сучасній освіті. Так, зокрема, сьогодні ми бачимо, що багато жінок мають допитливий і ясний розум, а також дуже високі ділові та моральні якості, у той час як деякі сучасні чоловіки, навпаки, опускаються до безпомічного і принизливого стану. Загальновідомо, що європейські жінки одержали законне право розпоряджатися своїм власним майном у заміжжі лише в другій половині XIX століття, тоді як іслам майже п'ятнадцять століть тому відкрито проголосив повну фінансову самостійність жінки і наділив її невід'ємним правом самій розпоряджатися своїми цінностями, мати власний бізнес і підписувати необхідні для цього фінансові документи.

На сьогоднішній день у більшості країн Близького та Середнього Сходу панує дві точки зору щодо статусу жінки: з одного боку, зміцнилося усвідомлення того, що жінка володіє достатніми знаннями і практичним досвідом, роль жінки в забезпеченні доходів сім'ї постійно зростає, і вона може і повинна бути рівноправним партнером чоловіка в усіх сферах діяльності. З іншого боку, продовжує панувати думка, що визнає за жінками лише право на участь у сімейних справах і в сфері виховання дітей, яка базується на збереженні релігійних, історичних, культурних та політичних традицій. Кожна країна Близького Сходу індивідуально підходить до визначення статусу жінки в межах своєї території. Проте не заперечним є те, що в результаті просування жінок у різних сферах в останні роки посилилось усвідомлення того, що основною перешкодою на шляху подальшої

реалізації прав і свобод жінок, ліквідації будь-яких форм її дискримінації залишаються норми шаріатського права та історичні традиції країни. Згідно з офіційною шіїтською доктриною основне призначення жінки – бути гідною дружиною і турботливою матір'ю. На жінці залишається основна відповідальність за збереження сім'ї та виховання майбутніх поколінь, але в сучасному науково-технічному світі вона займає не менш важливу за чоловіків нішу. Багато жінок працюють у торгівлі, легкій промисловості, ЗМІ, займаються викладацькою та науковою діяльністю, створюють численні організації, що виступають на захист їхніх прав та свобод. Більше того, у добре розвинених мусульманських країнах, таких як Іран, ОАЕ, Туреччина, жінки займають високі урядові посади, входять до складу парламенту та регулюють проведення законів, які захищають свободи не тільки жінок, а й спрямовані на покращення життя всього суспільства.

Дослідження проблем освіти і виховання у контексті духовної глобалізації в Україні тільки розпочинається. Особливим внеском у розробку багатогранного спектру цієї проблематики (філософсько-антропологічні, соціально-філософські, культурологічні стратегії інтеркультурного виховання) є дискусія щодо впровадження християнської етики в українських школах та розробка методології розрізнення релігії та релігієзнавства як навчальних предметів. Визначення змісту релігієзнавчої освіти залежить від мети освіти: релігійне виховання молоді чи розгляд релігії передусім як складової загальнонародської культури, а релігієзнавства – як джерела нової інформації про світ, що нас оточує.

Релігієзнавча освіта озброє людину науковими знаннями про релігію, з'ясовує її сутність і соціальні функції, її місце і роль у суспільстві, у сфері культури. Освіченість у питаннях релігії дає можливість без будь-яких симпатій чи антипатій розкривати сутність віровчення, особливостей культу, характер історії та традицій тієї чи іншої релігійної течії, знаходити шляхи подолання міжконфесійних протистоянь та налагоджувати діалог між представниками різноманітних релігійних організацій.

Проблема релігієзнавчої освіти в школі полягає в тому, що курс «Християнської етики», який актуалізує знання про Бога, християнські цінності і, відповідно до них, моральні норми життєдіяльності, уявлення про людину, суб'єктивно висвітлює тільки одну релігію. Для учнів старшої школи важливе об'єктивне ознайомлення з релігійними віруваннями світу та їх особливостями.

Так, аналізуючи програму «Християнської етики» за 10 клас, важливо розробити низку теоре-

тичних морально-етичних основ мусульманської сім'ї та значення і ролі в ній жінки. Можливе застосування порівняльного підходу до вивчення даної теми. На жаль, програма 10 класу побіжно розглядає сім'ю у релігійних традиціях світу. Зокрема, ісламські сімейні традиції мають цікавий характер, а також виконують виховну функцію. У православній вірі людина відповідає за свої вчинки та гріхи перед Богом, а в мусульманській релігії – несе відповідальність не тільки перед Аллахом та Кораном, але має дотримуватись ще й низки законів Шаріату. Тому для мусульманського суспільства, зокрема жінок, Шаріат та Сунна відіграють вирішальну роль, адже трактує їх чоловіча громада. Становище жінки в сімейному житті мусульманського світу значно відрізняється від православного, оскільки жінка виконує функцію додатка чоловіка, що не доповнює його, а просто існує. Самі релігійні традиції Корану стверджують: «А якщо ви боїтеся, що не будете справедливі з (дівчатами) сиротами (які знаходяться під вашою опікою) (якщо одружитесь на них) (що не зможете віддати їм їхній шлюбний дар як іншим жінкам), то одружитесь на (інших) або тих, що приємні вам, жінках – на двох, (або) на трьох, (або) на чотирьох. А якщо боїтеся, що не будете справедливі (між декількома дружинами), то (одружитесь) (лише) на одній або на тих, якими оволоділи ваші десниці (так як не є обов'язковим дотримуватись повної справедливості між невольницями). Це [одруження лише на одній] – ближче, щоб не ухилитися (від справ)» [Коран 4:3].

Основи християнського світогляду та моралі учні починають пізнавати в 11 класі. Знову ж таки більш детально акцентується увага на православ'ї, тому можна пропонувати впровадити не в якості факультативу, а основного предмета – курс «Основи релігійної етики». По-перше, це дає змогу уникнути релігійних непорозумінь, оскільки не всі учні в класі сповідуватимуть християнство, а, по-друге, детально можна висвітлити питання ролі і статусу жінки в мусульманських країнах, розвіюючи установлені міфи. Першим кроком на шляху методологічного впровадження є розмежування термінів та напрацювання методичного базису*. Саме тому міжнародна спільнота активізує громадські спілки, спрямовані на вирішення цих питань.

На сьогодні поширеним розумінням є досить проста модель, запропонована П. Шрейнером**. Він пропонує розмежовувати «освіту в релігії»,

* Schreiner P. Religious Education in Europe. [Electronic resource]. <http://resources.eun.org/etwinning/europa2.pdf>.

** Джарвіс Д. Религия и религиоведение в государственных средних школах: современные подходы / Журнал «Религия и право», 2003, № 1. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.mhs548.ru/2/10/page6.php>.

«освіту про релігію» та «освіту від релігії». До першої групи відноситься занурення учнів у певну релігійну традицію, що в більшості країн відбувається поза стінами державних шкіл. Друга група передбачає релігієзнавче висвітлення тем, які є важливими для орієнтації людини в багатоманітному світі важливих для особистості релігійних поглядів. Третя ж група пропонує різні підходи для вирішення важливих питань з точки зору основних релігійних та етичних систем для вироблення власного шляху та розуміння. Саме акцентуючи увагу на третій групі, можна вдало поєднати проблеми ісламських традицій та законів, що розглядаються через призму релігії, та виділити місце жінки в цій системі. Проте це є лише логічним узагальненням, насправді всі ці системи існують у змішаному вигляді.

Можливою також є класифікація за іншим критерієм, де за основу береться сама можливість присутності релігійної освіти в системі шкільної освіти^{***}. Так, першу групу складають держави, де прямо передбачається викладання релігії в шкільній програмі; друга група – де дозволяється таке викладання; третя – дозвіл стосується лише приватних шкіл; четверта – де повністю заборонено викладання релігійного компонента в школах незалежно від форми власності.

Таким чином, ми бачимо ряд підходів та класифікацій як саме можна розглядати та впроваджувати на належному рівні тему становища жінки в ісламі в українських школах.

Однак на початкових етапах впровадження даної теми варто розглянути досвід країн Західної Європи, які враховують групи етнічних спільнот, що проживають на території держави.

У суспільно-політичній сфері Великобританії домінує політика мультикультуралізму, яка дає можливість представникам різних культур і конфесій отримати рівні з титульною нацією умови розвитку (освіта, робота, дотримання традицій, розвинута релігійна структура, преса тощо), домагатися збільшення власного впливу на політику країни. Численне мусульманське населення Великобританії (близько 2,5 млн) активно користується всіма можливостями покращити свої умови життя. Тривале відстоювання своїх інтересів відбувається в галузі освіти. Зокрема, за останні десятиліття у Британії з'явилося багато приватних мусульманських шкіл, які й сьогодні продовжують боротися за отримання державного фінансування.

Іспанія є країною давніх католицьких традицій, і лише в 1970 р. Конституція країни поста-

новила відокремити церкву від держави («жодна релігія не може мати статус державної»). Шкільна освіта є нейтральною щодо релігії, але це не забороняє «державним навчальним закладам організувати факультативне релігійне навчання і надавати батькам можливість обирати для своїх дітей релігійну та моральну освіту відповідно до їхніх переконань».

Яскравим прикладом толерантності і плюралізму в питаннях релігійної освіти є Данія, де в середніх школах уведено курс історії релігій: первісні релігії (10–15 год), одна або дві нехристиянські релігії (20–25 год) і християнство (25–30 год). Нагадаємо, що це відбувається в країні, де 87 % населення – лютерани. Крім того, у Данії викладається як самостійний предмет (з 1976 р. – обов'язковий) курс «християнських знань».

Як бачимо, стосунки школи і релігії знайшли своє відображення у законодавствах усіх західноєвропейських країн, оскільки є важливим аспектом громадського життя. Щодо релігійної освіти, то в сучасній Європі вона може надаватися учням у різних типах навчальних закладів: державних, громадських і приватних. В Італії, Іспанії, Німеччині та низці інших країн релігія нерідко викладається у державних школах. Це передбачає тісний зв'язок завдань виховання громадянина відповідної держави і формування особистості дитини в контексті традиційної для того чи іншого суспільства релігійної культури. Однак викладання релігії у державних школах має деякі обмеження, вчителі прагнуть дати учням узагальнені уявлення про християнські цінності, мусять бути відкритими щодо інших релігійних та філософських ідей, формувати толерантність до представників різних конфесій. У багатьох західноєвропейських країнах немає відмінності у правовому статусі релігійних і нерелігійних шкіл; у деяких країнах засновані церквами школи отримують державну фінансову підтримку. Часом відносини між владою і релігійними школами мають контрактний характер (Франція, Іспанія) або такі школи є державними (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Італія, Словаччина).

Проаналізувавши досвід європейських країн в релігії та освіті, можна підсумувати, що найбільш гармонійною буде концепція викладання історії релігії в Данії, де значну частину годин шкільної програми приділяють нехристиянським релігіям, незважаючи на те, що 87 % населення сповідує лютеранство. Держава дуже грамотно побудувала систему релігійної освіти, що не тільки правильно з методичної точки зору, а й значно розширює світогляд школярів.

^{***} Куприянов Ф. Проблемы государственного контроля за обеспечением свободы совести в сфере образования [Электронный ресурс]. Режим доступа : http://kupriyanov.org/rus/sales_department/page106.html.